

СВЕТЪТ НА НИКОЛА ЙОНКОВ ВАПЦАРОВ

/Обобщено/

Неговото родно място – град Банско, има пряко отношение към творчеството му. Семейството, от което произхожда е пряко свързано с националноосвободителното движение в Македония. Баща му ЙОНКО ВАПЦАРОВ е член на революционната организация. Средата, в която живее младият Никола, несъмнено оказва влияние върху неговото формиране като личност и дори предпоставя появата на някои теми и идеи в неговото творчество, които са много близки, до македонизма. Все пак, може би най-значително място в съзряването му като индивид имат годините, прекарани в Морското машинно училище във Варна. От този период датират и първите му творчески опити. Плаванията с корабите разширяват неговите познания за света, дават му възможност да се докосне пряко до романтичната първична мощ на морето, да утоли онази вечна жажда, гласкаща човека към бродничество, към скитничество. Така Вапцаров има възможност в обективната реалност да постигне онези копнежи, свързани с отвореното пространство и отделянето от първичната среда на обитаване, които от отвличена мечта се превръщат за него в ежедневно – битов факт. На тази база по-късно в неговото творчество се изгражда преходът към постмодернистичните представи базирани се изцяло на предметната реалност /"Писмо", "Ти помниш ли.."/ Пак по време на обучението му в морското училище се формират и предпоставките за появата на още един от водещите мотиви в лириката между отношението между човека и машината /техниката/, човека и техническия прогрес. За Вапцаров моторът /машината/ е въплъщение на постъпателното развитие на човечеството към едно по-хармонично, по-модерно общество на перманентното движение, като не се изключва обаче и скокообразният преход /революцията/. Техниката и в бъдещото общество, чиито предпоставки се наблюдават в настоящето, отново ще бъде онази база върху която ще се основава социалният просперитет. Представата на твореца за тотора се разширява максимално и се превръща в художествено обобщение за новото време, за техническата ера, техническото развитие трябва да се трансформира от цел на общественото развитие в средство за хармонизация на човешкия живот. Тогава техниката, нейното усъвършенствуване, няма да доведе до дехуманизация, напротив – ще отвори пред човечеството нови, недостижими без помощта на машините, /"Романтика"/. Посвещавайки своя живот, а до голяма степен и творчеството си именно на моторите, на техниката вобщо, може да се каже, че Вапцаров, "изстрадва" в рамките на реалното битие своите поетически идеи. За твореца моторът е знак за всички човешки достижения на самата цивилизация, защото той е плод едновременно на "ръцете" но и на разума. В него човеците са въплътили не само най-върховите научни достижения, но и вечния си стремеж към полета на птиците, към бързото и

свободно движение в пространството, към опознаването на цялата Земя, към съкращаването на разстоянията във времето, които отделят континенти, държави, градове, както и самите хора. Техническата революция в представите на поета е не само основният фактор за реализиране на обществения генезис, тя е и единствен баланс осигуряващ развитието на човечеството. Според Вапцаров индивидът като съзнание е не само въплъщение на реалното време, но е и неотделим елемент от него. Тази представа включва в себе си дълга на личността към времето, който се заключава в това – индивидът да живее така, както изисква от него самият живот.

Ето аз дишам,

Работя,

Живея.....

/"Вяра"/

Същевременно всеки носи отговорност пред самия себе си, пред обществото, но най-вече пред следващите поколения, които от своя страна отново въвеждат пряко представата за времето, но този път то е сведено до биологичен модел. Съобразно тази гледна точка, индивидът е длъжен не само да живее достойно, по човешките, неписаните закони, но и така, че да осигури бъдещето на следващите поколения. Според Вапцаров, това може да се осъществи преди всичко чрез "вяра" /"Вяра" "Не бойте се деца"/, защото тя е основният елемент, изграждащ човешката същност. Вярата схващана в психологически план като воля, е хуманна сама по себе си, защото не е поза или необосновано убеждение, а е изстрадана, многократно проверена и напълно осъзната от индивида. Нейното име е живот, а същността ѝ – неговото живеене. Границите на вярата се определят от човешката воля. Виждането на Вапцаров за нея се определя от такива прости, но и реални, истински ценности като дълг към времето, към историята, към поколението, към самия живот. От тук пряко произтича и кръгът от тези, които поетът въвежда като основни в своите творби. Голяма част от тях са обединени в неговата единствена стихосбирка, озаглавена "Моторни песни". Макар и подредени циклично в блокове /части/ носещи условното название "Песни /за/ ...", значителна част от произведенията са концентрирани около темата битие, която пряко се свързва с обективната реалност. Нейният образ е максимално изчистен, пределно конкретизиран, като същевременно е съзнателно

огрубен от автора. При неговото структуриране поетът преднамерено въвежда като присъщо качество на действителността студенината, твърдостта, дори жестокостта. Затова тя много често се отъждествява с желязото „...животът със грубите лапи челични...”- “Вяра”.

Същевременно пак тази, същата груба реалност, е назована Живот и то с главно “Ж”. Това генерализиране цели да подчертае не само важността на обективната реалност, но и на биологичното съществуване на индивида в нейните рамки. Друга персонификация на действителността е образът на завода като част от потискащия унищожавачия човека обществен модел. В този образ, обобщаващ представата за действителността в икономически, социален и дори в политически план, е вложена представата за постепенната дехуманизация, за умъртвяването, но Вапцаров използва друга структура при моделирането на представата за завода. Вапцаровият “завод” има две измерения - едното в отрицателен план, а другото - в положителен, свързано с живота, със свободния труд, със създанието и радостта. В негово име лирическият субект влиза в двубой с реалния живот /”Двубой”/. Тази борба обаче не се води с омраза, а с обич, със стремеж към промяна и съзидание. Суровата истина на жестокостта на живота не трябва да превръща човека в престъпник /Песен за човека/ а ако той – човекът, поради своята слабост или поради своята “тежочка”, безочка съдба” е поел вече по пътя на престъплението, ако въпреки всичко е истинска личност, трябва да намери в себе си сили да поеме докрай отговорността за своите грешки. Индивидът не трябва да мрази битието, а да се бори достойно с него, да се ръководи в своите действия от стремежа не към разрушение, а към съзидание и промяна, защото ако завеща на своите следовници /”бъдещите хора”/ унищожителната стихия на омразата, тяхното бъдеще ще се превърне само в един нов вариант на неговото настояще. Така цялата “дива жестокост” на съвременното ще се проектира отново в пределите на реалното за следното поколение време. За да се избегне тази затвореност, безизходност, повторемост на процесите и да се постигне развитие в положителна посока. Вапцаровият лирически субект се противопоставя на живота чрез силата на вярата в утрешния ден, чрез волята си да даде всичко, което може за да бъде идващото време по-мъдро и по-добро от настоящото. Тази представа особено ясно е разкрита, тогава се подлага на интерпретация проблемът за отношението между човека и историята. В поемата “История” творецът въвежда под формата на открит, изцяло откровен диалог, сблъсък между личността и сухата наука за анализите. Целта е да се изведе авторовото виждане за смисъла и съдържанието на човешкия живот, като същевременно се въведат и критериите за стойностите на тези ценности, които придават смисъл на битието – потребност, ценност на завещаното за следващите поколения. Стойността на мястото в живота се определя не от някакви възприети схеми и представи, а трябва да бъде доказана “изстрадана”, посредством самото живеене. Емоциите, както и всяка крайност в оценъчните позиции, лишават индивида от възможността вярно да оценява обективната реалност, а това го лишава от възможността да живее пълноценно в своето време, да бъде пълноценна личност. Това обаче зависи колкото от отделния човек, толкова и от тези, които го

обграждат от цялото общество. Затова в голяма част от своето творчество Вапцаров моделира един своеобразен, крайно напрегнат и динамичен диалог с историята, с времето и с обществото, чиято цел е да се определи мястото на лирическия герой, а оттам и на човека въобще. Това определя дори и стила, неговата изповедност, откритост, интимност. Диалогичната форма преобладава в поетическите тестове, строфическата им организация е заменена от така наречения свободен /бял/ стих и се подчинява не толкова на темпоритъма, колкото на дирическото чувство, на емоцията, на търсената от автора точка за предмети, процеси или явления. Тя най-често се въвежда посредством персонажите, които почти винаги са пряка функция на новото време. Неговият динамичен ритъм кара индивида да се чувства неделима част от цялото човечество, гражданин на планетата Земя /"Двубой"/. Той е "н"вред", "защото е намерил своето място в живота "Огняроинтелигентска". Неговият път във времето е подчинен на изискванията на обективната реалност, която му налага не само да встъпи в двубой с "живота" но и да намери сили в себе си да му противостои докрай, да преодолее собствените си човешки слабости, които той носи като личност. Колкото груба и отблъскваща да е действителността, индивидът трябва да приеме нейните предизвикателства достойно, защото те са неделима част от неговото битие. Всеки опит да се излезе извън тези рамки, да се избяга от тях, независимо дали чрез смяна на пространството или чисто интелектуално, обричат отделната личност на безсмислено съществуване, приемането на живота.

Такъв, какъвто е, нравственият императив за всеки човек и тази гледна точка на Вапцаров доминира дори и в такива творби като: "Доклад", "Земя", "Родина", "Елтепска" в които, наред с ясно изразената съпричастност на поета към съдбата на българите в Македония, към тяхната историческа участ, паралелно с героико-романтичните визии, не се надхвърлят рамките на обективната реалност. Типичен пример в това отношение е творбата, озаглавена "Земя". В нея е налице модел на Отечеството и то точно по неговата родова специфика, а не по модела на популярната му употреба. Именно усещането за вътрешно пространство, което всеки индивид носи и чрез него се идентифицира с определена географска територия в случая България, кат лирическия субект да заяви:

Тази земя,

По която тъпча сега.....

Тази земя - не е моя земя,

Тази земя, простете е чужда.

В случая не става въпрос нито за безотечественост, нито за интернационализъм, а за него много по-конкретно и реално съществуващо. Тази земя която е в съзнанието на персонажа, се идентифицира с вътрешното пространство, не е цяла, тя е разединена по силата на историческите обстоятелства и поради това той не може да я чувства своя.

Вапцаров преднамерено не разгръща представата за причините, които са довели до това разпокъсване на българските територии, а ги оставя на ниво алюция. Неговата цел, от една страна, е да запази "диалога" с читателя, но от друга - да изключи възможността от идеологизиране на текста, защото водеща е емоцията, вътрешното усещане на индивида за Родината, за онази "прекрасна страна", която той може да нарече "Моя страна!", а не някаква друга. Целта на Вапцаров е да предаде човешките чувства, без да ги "облича" във формата на клишета, функциониращи в общественото пространство, не само защото те са временни, а и най-вече защото в тях липсва субективната оценка на индивида. Именно тя интересува твореца, а не някаква общоприета и стандартизирана схема, по която да се осъществява трактовката на определен факт или събитие. На същата база е структуриран и цикълът "Песни за една страна" от стихосбирката "Моторни песни". В съвременното на твореца Испанската гражданска война има особено място, но той отново избягва крайната идеологизация, като я заменя с представата за дълга и отговорността в чисто човешки план. Тя доминира над всичко дори и над борбата. Особено ярко този модел е изграден в поемата "Писмо". Формата е отново интимно-изповедна /писмо/, като чрез нея лирическият субект, почти декларативно, разкрива причините за борбата. На пръв поглед те са чисто социални, но Вапцаров въвежда като техен контрапункт от една страна осъзната необходимост, наложена от самото време, а от друга - дълъг към бъдещите поколения:

Хляб си имахме . Един бе достатъчен за двама.

Но за бъдещия си щеше ли да стигне....

Така изградената риторична фигура, макар и преплетена с героикоромантични

елементи, доминира и в творбата “Пролет”, където поетът внушава идеята за героичната гибел, която е следствие от осъзнаването и приемането на самото време и неговите особености. Още по изградена тази гледна точка на твореца в произведението . Дистанцирането на лирическият субект от идеологемата борба, героичната гибел като идеал е още по-подчертано “Борбата, както казва е епична”. Вметнатата част “както казват” – рязко дистанцира лирическият субект от епическата представа за борбата, защото за него тя борбата а и смъртта като неделима част от нея, са почти ежедневно – битов факт. Самото време е наложило като единствен възможен избор борбата. Смъртта също е само естествено – логичен край на биологичното съществуване и дори нещо повече на отделната личност в рамките на цялото битие няма никакъв смисъл , не притежава никакви елементи, които биха й придали измеренията на подвиг, граничещ с безсмъртието. Индивидуалната смърт е само още едно чисто духовно изпитание, което личността трябва да приеме с достойнство без излишни емоции, защото те са част от живеенето н живота. Именно този жизнен модел, който във Вапцаровото творчество измества дори традиционните героико-романтични представи, доминира във всички произведения и определя водещите концепции при интерпретирането на всеки проблем или процес свързан с човека, с битието, с времето или с обещството.